

ენათმეცნიერება Linguistic

მეტსახელი, როგორც კოგნიტურ-დისკურსული და სოციოლინგვისტური ფენომენი ახალციხის მუნიციპალიტეტის მაგალითზე

ლელა თელიაშვილი

სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ახალციხე, საქართველო

e-mail: lelateliashvili@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0006-8505-1895>

<https://doi.org/10.52340/lac.2025.35.06>

SJIF 2026: 8.679

წინამდებარე სტატია ეხება ახალციხის მუნიციპალიტეტში გავრცელებული მეტსახელების ანალიზს კოგნიტურ-დისკურსული და სოციოლინგვისტურ ჭრილში. ნაშრომის მიზანია მეტსახელთა სტრუქტურული და სემანტიკური თავისებურებების გამო-ვლენა, აგრეთვე იმ კონცეპტუალური მექანიზმების დადგენა, რომლებიც განსაზღვრავს მათ წარმოქმნას.

ანალიზმა ცხადყო, რომ განსაკუთრებით საინტერესოა ანთროპონიმული სისტემების განხილვა, რომლებიც ე. წ. „ენობრივი სურათის“ მნიშვნელოვან კომპონენტს წარმოადგენს. კვლევაში ხაზგასმულია, რომ მეტსახელები მხოლოდ იდენტიფიკაციის საშუალება არ არის; ისინი მდიდარია კონოტაციებით და ხშირად ასახავენ ინდივიდის სოციალურ სტატუსს, ეთნიკურ კუთვნილებას ან პიროვნულ თვისებებს. ამგვარად, მეტსახელები შეიძლება ჩაითვალოს ექსტრალინგვისტურ ნიშნებადაც, რომლებიც ენობრივსა და სოციალურ რეალობას შორის ქმნის ხიდს.

ნაშრომში ხაზგასმულია, რომ მეტსახელი ქართულ სინამდვილეში ღრმად ფესვ-ადგმული და მრავალფუნქციური ფენომენია, რომელიც ასახავს კულტურული იუმორის, შემოქმედებისა და სოციალური დინამიკის ასპექტებს. შერქმეული სახელები ხშირად ოფიციალურ სახელებად გვევლინებიან ან გვარებში დასტურდება, რაც მათ ისტორიულ-ლინგვისტურ მნიშვნელობას ზრდის.

ახალციხის მუნიციპალიტეტი გამოირჩევა ლინგვისტური მრავალფეროვნებით (ქართული, სომხური და ნაწილობრივ თურქული გავლენები), რაც მეტსახელების ფორმირებას

განსაკუთრებულად საინტერესოს ხდის. სამიზნე მასალაზე დაკვირვებისას გამოიკვეთა, რომ მეტსახელთა წარმოქმნაში წამყვან როლს ორი ძირითადი კოგნიტური მექანიზმი თამაშობს: მეტაფორა და მეტონიმია, რაც ნიშნავს იმას, რომ მეტსახელები არა მხოლოდ ენობრივი, არამედ აზროვნებითი პროცესების პროდუქტიცაა. მიუხედავად ლოკალური თავისებურებებისა (სამცხე-ჯავახეთისთვის დამახასიათებელი ნიშნები), მათი სტრუქტურა მაინც თავსებადია საერთო ქართველური ფორმათწარმოების მოდელებთან, რაც მიუთითებს ერთიან სისტემურ საფუძველზე.

საბოლოოდ, ნაშრომი აერთიანებს კოგნიტურ, სოციოლინგვისტურ და კულტუროლოგიურ პერსპექტივებს და ნათლად აჩვენებს, რომ მეტსახელთა კვლევა მნიშვნელოვან ინფორმაციას გვაძლევს როგორც ენის, ისე საზოგადოების შესახებ.

საკვანძო სიტყვები: ანთროპონიმი, მეტსახელი, მეტაფორა, მეტონიმია, სოციოლინგვისტიკა, კოგნიტური ლინგვისტიკა.

კვლევის თეორიული საფუძვლები:

მეტსახელი, როგორც ლინგვისტური ერთეული, ერთდროულად არის, როგორც ნომინაციური ინსტრუმენტი, სოციალური შეფასების მექანიზმი, კულტურული კოდის მატარებელი და კოგნიტური პროცესების შედეგი. მისი შესწავლა კონკრეტული მუნიციპალიტეტის ფარგლებში მნიშვნელოვანია, რადგან იგი ასახავს, როგორც ადგილობრივ ენობრივ კონტაქტებს, ასევე სოციალური ურთიერთობის ასპექტებსაც.

სოციოლინგვისტური პერსპექტივით მეტსახელები განიხილება როგორც სოციალური კატეგორიზაციის ინსტრუმენტები, რომლებიც იძლევა ინფორმაციას ჯგუფური ურთიერთობებისა და იდენტობის შესახებ. **კოგნიტური ლინგვისტიკის** [Lakoff & Johnson, 1980] პერსპექტივის მიხედვით, მეტსახელთა ფორმირება ემყარება ორ ძირითად მექანიზმს: მეტაფორასა და მეტონიმიას.

მეტაფორული სახელდების კოგნიტური მოდელი გულისხმობს მსგავსებას წყაროსა და სამიზნე ობიექტს შორის. მაგალითად, მეტსახელები: სპილო, მელია, ბატი, ბეკეკა, ყორანა, ბაჭია, აქლემა, ბუზანკალა, კურდღელა, ზაქი, თხილა, მოზვერა, ქორია, ფუტკარა, ჩიორა, ჩიტო, წერო, წრუწუნა, შოშია და გამოხატავს დენოტატის ფიზიკურ ან ქცევით მსგავსებას „წყაროსთან“. კოგნიტური ლინგვისტიკის მიხედვით, მსგავსი სახელდებები ეფუძნება მეტაფორულ რუკირებას: SOURCE DOMAIN → TARGET DOMAIN [Lakoff & Johnson, 1980]. მეტაფორული მეტსახელები არ წარმოადგენენ მხოლოდ ლექსიკურ ტრანსფერს. ისინი ასახავენ კონცეპტუალურ გადატანას, სადაც ადამიანის სოციალური და ფიზიკური მახასიათებლები ინტერპრეტირდება, თუნდაც ცხოველთა, ფრინველთა თუ მცენარეთა სამყაროს მეშვეობით. მაგ:

„მელია“ → ეშმაკობა, მოხერხებულობისათვის, „სპილო“ → დიდტანიანობა ან მოუქნელობა, „ფუტკარა“ → შრომისმოყვარეობა, „წრუწუნა“ → ტანით მომცრობა და სხვა.

მეტონიმია, როგორც სოციალური რეფერენციის მექანიზმი გულისხმობს არა მსგავსებას, არამედ რეალურ კავშირს ინდივიდსა და მის მახასიათებელს შორის [Croft, 2002]. აქ მნიშვნელოვანია ორი ძირითადი კოგნიტური ოპერაცია:

რედუქცია – პიროვნების იდენტობის დაყვანა ერთ სოციალურ როლზე, მაგალითად, მწყემსი, მეწისქვილე, ოსტატი, ყასაბი, მენახირე...

სოციალური კატეგორიზაცია – ინდივიდის განთავსება ჯგუფურ ჩარჩოში (ეთნიკური, პროფესიული, რეგიონული) მაგ.: მეგრელი, ინგილო, იმერელი, ოსი, ჭობარელი...

ამგვარად, მეტონიმია მეტსახელებში ასრულებს არა მხოლოდ ნომინაციურ, არამედ „სოციალური სტატუსის“ გამომსახველ ფუნქციას.

სემანტიკური ტიპოლოგიის ინტერპრეტაცია: მეტსახელთა სემანტიკური ველი სამიზნე მუნიციპალიტეტის ნომენკლატურაში შემთხვევითი არაა; იგი იძლევა ინფორმაციას საზოგადოების ღირებულებათა სისტემის თაობაზე.

კვლევამ აჩვენა, რომ ახალციხის მუნიციპალიტეტში გავრცელებული მეტსახელების მნიშვნელოვანი ნაწილი მოტივირებულია ინდივიდის თვალსაჩინო ნიშან-თვისებებით. სახელდების პროცესში მოქმედებს შერჩევითი კოგნიტური მექანიზმი, რომლის დროსაც მრავალმხრივი რეალობიდან აქტუალიზდება მხოლოდ ერთი დომინანტური ნიშანი. ეს ე.წ. „ერთნიშნის რედუქციის პრინციპი“, რომლის მიხედვითაც მეტსახელის წარმოქმნა ყოველთვის ემყარება მოტივაციურ გამორჩეულობას. როგორც ბ. ჯორბენაძე აღნიშნავს: „ობიექტის მრავალ ნიშანთაგან ერთის ამორჩევა არის საკუთარი სახელის მოტივაციის პირველი წესი“ [ჯორბენაძე, 1993: 21]. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია სამი სემანტიკური ღერძი: **გარეგნობითი:** ცალყურა, ლამაზო, ღიპა, თოჯინა, აქლემა, შავთვალა, მოკლე, დაბრაწულა, ნიკორა, ტუჩა, კვიტი, კუპატა, ლოქო, კურკა, წითელა... **ქცევითი:** ტანციკა, ტარაკანა, ლამბადა, ბანცალა, ბაჯაბუჯა, ან **სოციალური სტატუსით:** ოსტატი, მწყემსი, მეწისქვილე, ყასაბი, მენახირე... ეს დაყოფა ადასტურებს, რომ მეტსახელი ფუნქციონირებს როგორც „სოციალური კოდირების სისტემა“, რომელიც ამარტივებს კომპლექსური პიროვნული იდენტობის ინტერპრეტაციას.

სტრუქტურული ტიპები: მეტსახელთა სტრუქტურული მრავალფეროვნება არ არის მხოლოდ მორფოლოგიური ფენომენი - იგი ასევე ასახავს ენობრივი ეკონომიის პრინციპსა და ექსპრესიული საჭიროებების ბალანსს.

ახალციხის მუნიციპალიტეტში დადასტურებული მეტსახელები სტრუქტურულად მრავალფეროვანია, მოიცავს როგორც მარტივ, ისე წარმოქმნილ და კომპოზიტურ ფორმებს.

ა). **ძირეული მეტსახელები:** ეს ჯგუფი მოიცავს უცვლელი ფორმით წარმოდგენილ აპელატივებს, რომლებიც პირდაპირ გადადის ონიმურ ფუნქციაში: ბატი, ბაჭია, სპილო, სოკო, ტარაკანა და სხვ. მათი სემანტიკა გამჭვირვალეა და უშუალოდ მიუთითებს დენოტატის ნიშანზე.

მეტსახელებად **უცვლელი ფორმით** ვხვდებით ზედსართავ სახელებსაც: კვიტი, კუდიანი, კუხე, ლიყიანი, მარჯვე, მოკლე, მუქთა, მყრალი//ყრალი, მშიერი, ჩქარი და სხვ.

ბ) **წარმოქმნილი მეტსახელები:** სუფიქსური წარმოება (-ა, -ია, -ო) განსაკუთრებით პროდუქტიულია. დომინანტი -ა სუფიქსია, რომელიც გამოხატავს კნინობითობას, ემოციურობას ან მსგავსებას: აბაზ-ა, აქლემ-ა, ბუ-ა, ბუჩქ-ა, გედელ-ა, დიფრ-ა, თავ-ა, თხილ-ა, კართოფილ-ა, კოჭი-ა, კუპონ-ა, კუჭი-ა, მისტერ-ა, მოზვერ-ა, ნიკორ-ა, ნიკოტინ-ა, პუშკინ-ა, სალამურ-ა, სიზმარ--ა, სნაიპერ-ა, სომინ-ა, ტუჩ-ა, ფუტკარ-ა, ქოთან-ა, ქორი-ა, ღიპ-ა, ყასაბ-ა, ყირგიზ-ა, ყორან-ა, ყურ-ა, ჩაი--ა, ციყვა-, ჭანჭურ-ა და მისთნ.

ზედსართავის სახელიდან მომდინარე ფორმებია: ბადაბუდ-ა, ბანცალ-ა, ბრიალ-ა, ბუყუმ-ა, დაბრაწულ-ა, კეშ-ა, ლოფლოფ-ა, მოშუშულ-ა, ნაბი-ა, ტანჯულ-ა, ჩხაკუნ-ა, წითელ-ა, ხითხით-ა, ჭყიმ-ა, ჭყიპინ-ა და სხვ.

ანალოგიურად ფუნქციონირებს -ია სუფიქსიც: აბოდ-ია, ყოყოლ-ია, ჯალალ-ია და მისთანა.

გვაქვს შემთხვევები, როდესაც -ა სუფიქსი ზოგჯერ **უქონლობასაც** უსვამს ხაზს. მაგ. ქოჩორ-ა-ს მატარებელ პიროვნებას თმა საერთოდ არ აქვს, მელოტია. ცალტვინ-ა შეარქვეს მას, ვინც მუდამ ცდილობს ჭკუაში სხვებს აჯობოს, ანგელოზ-ა შეუხედავი ადამიანის მეტსახელია.

გ). -ა სუფიქსით გაფორმებულია **რთული სახელებიც**. კომპოზიტებში მსაზღვრელ-საზღვრულის წყობა პრეპოზიციულია, მსაზღვრელებად ვხვდებით როგორც ზედ. სახელებს ასევე არსებითებს: დოსუპა, მამლიბოლო, ცალტვინა, ცალყურა, ტანაყაზუხა, შავთვალა, ჯორბუხა და მისთ.

დ). **მიმღობითი** სტრუქტურის ფორმები: თაფლიპარია, მიწიჭამია, ღლეტია...

ე). -ო სუფიქსით გაფორმებული სახელები, რომლებიც ხშირად მიმართვით ან ექსპრესიულ ფორმებს ქმნიან: კახელ-ო, კოტრ-ო, კოც-ო, ლამაზ-ო, ლაშხ-ო, მაღალ-ო, მახნ-ო, პიპინეტ-ო, ტუხ-ო, უს-ო, ფანჩ-ო, ფარს-ო, ფაქიზ-ო, ფრენ-ო, ფაჩ-ო, ქე-ო, ჩაჩ-ო, ჩიბ-ო, ჩირ-ო, ჩიტ-ო, ცელქ-ო, ცქვიტ-ო, ჭიპ-ო და სხვ.

ვ). **ფრაზეოლოგიური მეტსახელები:** ჰე, ბიჭო! რა ბრძანე?

ზ). **რედუპლიკაციური**, ემოციური ექსპრესიის მატარებელი ფორმები: ვიტვიტო, ლოფლოფა, როხროხა, ჯურჯურა.

თ). **შემოკლებული (ეპონიმური) ფორმები:** გვარებიდან მიღებული მეტსახელები: ხუო < ხუციშვილი, ბაღდო < ბაღდომშვილი, თელო < თელიაშვილი, ჩიტო < ჩიტაშვილი... წარმოიქმნება რედუქციის გზით და მეტყველების ეკონომიის პრინციპს უკავშირდება.

ე) **ეპითეტური სახელების** საილუსტრაციოდ შეგვიძლია დავასახელოთ: მაღალი ვანო, ოსი მზია, მეწისქვილე ნიკო, მენახირე რამაზა, კვდარი კაკო. ამ ტიპის ერთეულები წარმოადგენენ

ნახევრადფორმალიზებულ ნომინაციებს, სადაც ეპითეტი ასრულებს დიფერენციაციის ფუნქციას.

ვ). კვაზიონიმები: აღწერილი სახელები, რომლებიც კონტექსტში იძენენ სახელის ფუნქციას [Суперанская, 1973]. ზორბა ბაბო, კეთილი ძია, კაცური კაცი მუნიციპალიტეტში დადასტურებული კვაზიონიმების მაგალითებია.

როგორც ა. ლლონტი აღნიშნავს, მეტსახელთა საფუძველზე საკუთარი სახელების სისტემის განვითარება უნივერსალური ენობრივი მოვლენაა, რომელიც სხვადასხვა ხალხისა და რეგიონის ანთროპონიმიაში ერთნაირად იჩენს თავს [ლლონტი, 1967: 24]. ახალციხის მუნიციპალიტეტში **შერქმეული სახელებიდან გვარების ფორმირების პროცესი** კარგად აჩვენებს, დროთა განმავლობაში თუ, როგორ დაკარგა მეტსახელმა თავისი პირდაპირი აღწერილი მნიშვნელობა და გადაიქცა მემკვიდრეობით გადაცემულ საგვარეულო სახელებად, რომლებიც ხშირად დაკავშირებული იყო პროფესიასთან, გარეგნობასთან, ხასიათთან ან საცხოვრებელ ადგილთან. ზემოთ თქმულის მაგალითებად შეგვიძლია დავასახელოთ: ლომიძე, ცხვარაძე, აიწურაძე, გაჩეჩილაძე, ბლუაშვილი, მჭედლიძე, კახელი, სვანიძე და სხვ.

სოციალური ფუნქცია: მეტსახელები წარმოადგენს სოციალურ-კომუნიკაციურ ინსტრუმენტს, რომელიც ასახავს საზოგადოებრივ ურთიერთობებსა და იდენტობას. მას შეიძლება ჰქონდეს როგორც პოზიტიური, ისე ნეგატიური კონოტაცია, რადგან მეტსახელი წარმოადგენს პიროვნებისადმი საზოგადოების დამოკიდებულების სურათს. იდენტობის გამოხატვა ვლინდება მეტსახელებში: მეგრელი, ჯავახი, ინგილო...

შეფასებითი ფუნქცია ჩანს სახელებში: ტალანტი, ოსტატი, ფაშისტი, ჯაშუში, რომლებიც გამოხატავენ სოციალურ შეფასებას.

კომუნიკაციური ექსპრესია (იუმორი, ირონია, ემოცია) განსაკუთრებით თვალსაჩინოა მეტსახელებში და ქმნიან მუნიციპალიტეტის თიკუნთა ყველაზე დიდ ჯგუფს. მაგალითად, ბაჭია, ტარაკანა, ლოქო, ფანტომასი, ლამბადა, კომბოსტო, ჯადო, შლანგი, სოკო, რაც მეტსახელთა **დისკურსულ ფუნქციას** უსვამს ხაზს [Dijk, 1997].

კულტურული და ლინგვისტური კონტექსტი: ახალციხის მუნიციპალიტეტის მრავალეროვნება გავლენას ახდენს მეტსახელთა ფორმირებაზე. ენობრივი კონტაქტი კი ხშირად იწვევს ლექსიკურ სესხებასა და სახელდების მოდელების გადაფარვას [Thomason, 2001].

ამ კონტექსტში განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია არაქართულენოვანი მეტსახელები, უმეტესად რუსული: აჩკარია, ბაკლაშკა, ბედნი, დიფრა, კლიზმა, მალატინკა, ნიგოდნი, პაჟარა, პერეზოი, შასტრია, შკივია, ჩიბურაშკა, პონჩიკა, პუსკაჩა, რიჟა, სვოი, ჩორტა, ჟამტანგა, ტანციკა და სხვ. მრავლადაა აღმოსავლური წარმოშობის: ყულა, ყარაფუზა, პარმადა, ჩოლაყა, დადაქა და სხვ.

კვლევამ აჩვენა, რომ მეტსახელი წარმოადგენს კომპლექსურ ფენომენს, რომელიც აერთიანებს ენობრივ, კოგნიტურ და სოციალურ ასპექტებს. მისი ფორმირება ეფუძნება

შემეცნებით პროცესებს: მეტაფორასა და მეტონიმას, ხოლო ფუნქციონირება მჭიდროდ არის დაკავშირებული საზოგადოების სოციალურ „სტატუსსა“ და იდენტობის კონსტრუირებასთან.

ლიტერატურა:

- დლონტი, ა.- ქართველური საკუთარი სახელები : ანთროპონიმთა ლექსიკონი. თბილისი: საბჭოთა საქართველო. 1967.
- ჯორბენაძე, ბ. - ონომასტიკური გულანი. თბილისი. 1993.
- Суперанская, В. Н. - Общая теория имени собственного. Москва: Наука. 1973.
- Croft, W. - Typology and Universals. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press. 2002.
- Dijk, T. A. van - Discourse as Social Interaction. London: Sage. 1997.
- Lakoff, G., Johnson, M. - Metaphors We Live By. Chicago: University of Chicago Press. 1980.
- Thomason, S. G. - Language Contact: An Introduction. Edinburgh: Edinburgh University Press. 2001.

Lela Teliashvili

Samtskhe-Javakheti State University
Akhaltzikhe, Georgia

e-mail: lelateliashvili@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0006-8505-1895>

<https://doi.org/10.52340/lac.2025.35.06>

SJIF 2026: 8.679

Nickname as a Cognitive-Discursive and Sociolinguistic Phenomenon: The Case of Akhaltsikhe Municipality

Abstract

This article examines the nicknames used in Akhaltsikhe Municipality from a cognitive-discursive and sociolinguistic perspective. The aim of the study is to identify the structural and semantic features of nicknames, as well as to determine the conceptual mechanisms that govern their formation.

The analysis has shown that the examination of anthroponymic systems is particularly interesting, as they constitute an important component of the so-called "Linguistic Picture of the World". The study emphasizes that nicknames are not merely the means of identification; they are rich in connotations and often reflect an individual's social status, ethnic affiliation, or personal traits. Thus, nicknames can also be regarded as extralinguistic signs that create a bridge between linguistic and social reality.

The paper also emphasizes that nicknames are a deeply rooted and multifunctional phenomenon in Georgian reality, reflecting aspects of cultural humor, creativity, and social dynamics. Assigned names often become official names or are preserved in surnames, which increases their historical and linguistic significance.

The Akhaltsikhe Municipality is characterized by linguistic diversity (Georgian, Armenian, and partially Turkish influences), which makes the formation of nicknames particularly interesting. Observation of the target material revealed that two main cognitive mechanisms play a leading role in the formation of nicknames: metaphor and metonymy. This means that nicknames are not only linguistic but also products of cognitive processes. Despite local peculiarities (features characteristic of the Samtskhe-Javakheti region), their structure remains compatible with general Kartvelian word-formation models, indicating a unified systemic foundation.

Ultimately, the paper integrates cognitive, sociolinguistic, and cultural perspectives and clearly demonstrates that the study of nicknames provides important insights into both language and society.

Key words: anthroponym, nickname, metaphor, metonymy, sociolinguistics, cognitive linguistics.

რეცენზენტი: პროფესორი თამარ ლომთაძე